

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

Former ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2023/11/18

Veda Hutbesinin Hitabet Tekniği Bağlamında Analizi

Analysis of Farewell Sermon in the Context of Oratory Technique

Nesim SÖNMEZ

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü
Associate Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Living Languages, Kurdish Language and Culture

Van/Türkiye

nesimsonmez@yyu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6315-6075

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 15 Mart/March 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 26 Nisan/April 2023

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2023

Çalışmamız 2013 Yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Nevzat H. Yanık danışmanlığında yapılan "Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslam Döneminde Hitabet" doktora tezimizin 2018 yılında Rağbet Yayınları tarafından "Karşılaştırmalı Hitabet- Cahiliye Dönemi ile İslam'ın İlk Dönemi" adıyla yayınlanan çalışmadan istifade edilerek hazırlanmıştır.

Atıf | Cite as

Sönmez, Nesim. "Veda Hutbesinin Hitabet Tekniği Bağlamında Analizi". *Van İlahiyat Dergisi* 11/18 (Haziran 2023), 122-139. <https://doi.org/10.54893/vanid.1265869>

Sönmez, Nesim. "Analysis of the Farewell Sermon in the Context of Oratory Technique". *Van Journal of Divinity* 11/18 (June 2023), 122-139. <https://doi.org/10.54893/vanid.1265869>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Veda Hutbesinin Hitabet Tekniği Bağlamında Analizi*

Öz

Hitabet, söze dayalı bir sanattır. Bu nedenle, insanlık tarihi boyunca hitabetin de var olduğu söylenebilir. Dünyada fikirleriyle insanları etkileyen dâhi şahsiyetlerin, mesajlarını aktarırken kullandıkları önemli araçlardan birisi de hitabet sanatıdır. Hitabet, fikir özgürlüğünün olduğu toplumlarda daha çok gelişir. Fikir özgürlüğünün olduğu yerlerde insanlar endişe duymadan mesajlarını muhataplarına doğrudan iletebilirler. Hz. Muhammed (s.a.s.) de peygamberlik vazifesiyle görevlendirilince Allah'tan aldığı emirleri sade ve anlaşılır bir tarzda insanlara aktarmayı hedefledi. İçinde bulunduğu ortamın fikir özgürlüğüne tahammül etmeyen insanlardan oluşmasına rağmen, Hz. Peygamber amacına ulaşmak için elindeki imkânları ve hitabet sanatını büyük bir maharetle kullanarak ilahi mesajı insanlara aktarmaya çalıştı. Peygamberimizin, İslam Dinini insanlara anlatırken yaptığı her bir konuşma, "hutbe" olarak nitelendirilir. Bu hutbeler edebi değere sahip metinlerdir. Kendisinin, büyük halk topluluklarının bulunduğu bir mekânda îrâd ettiği konuşmalarından birisi de edebi değeri yüksek olan *Veda Hutbesi*'dir. Hz. Muhammed (s.a.s.), bu hutbede İslam dininin temel prensiplerini kısa ve öz cümlelerle anlatmıştır. Hitap ettiği kitle Müslümanlardan oluşmasına rağmen, mesajını iletirken "Ey Müminler" yerine ısrarla "Ey İnsanlar" diye hitap etmesi, hedef kitlesinin Müslümanlarla sınırlı olmayıp insanlık âleminin tamamı olduğunu gösterir. Bu çalışmamızda söz konusu hutbenin, hitabet tekniği bağlamında analizi yapılmıştır. Çalışma, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte, kısaca hitabet tarihine değinildi, birinci bölümde hitabet tekniği teori bakımından ele alındı, ikinci bölümde ise Hz. Peygamberin hatiplik yönüne kısaca değinildikten sonra O'nun, bu özelliğini Veda Hutbesinde nasıl icra ettiğinin analizi yapıldı. Bu alandaki çalışmamızı yaparken kaynak olarak Arap edebiyatı alanında yazılmış eski kaynaklara ve modern dönemde konuyla ilgili yazılmış eserlere başvuruldu. Ayrıca bu makaleyi hazırlarken "*Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*" adlı bastırılmış doktora tezimizden de istifade ettik.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Hz. Muhammed, Hitabet Tekniği, Fennu'n-Nesr, Veda Hutbesi.

Analysis of the Farewell Sermon in the Context of Oratory Technique

Abstract

Oratory is an art based on words. Therefore, it can be said that rhetoric exists along with the history of humanity. The art of oratory is one of the most important tools used by genius personalities who influence people with their ideas in the world, while conveying their messages. Oratory develops more in nations where freedom of opinion exists. In places where there is freedom of thought, people convey their messages directly to their addressees without any worries. When the Prophet Muhammad was appointed as a prophet, he aimed to explain the orders he received from Allah to people in a simple and understandable way. Although the environment he lived in was not composed of people who tolerated freedom of thought, In order to achieve his goal, the Prophet went to the direction of conveying the divine message to people by using the means at hand and the art of oratory with great skill. Prophet speech that made while explaining the religion of Islam to people is called a sermon, and each of these sermons is like a text with high literary value. One of the sermons he delivered in a place where large groups of people were present is his speech, which is known as the Farewell Sermon and has a high literary value. Prophet In this sermon, Muhammad explained the basic principles of Islam in short and striking sentences. Prophet the fact that the audience he addressed was Muslims, the fact that while conveying his message, the Prophet insistently called "O people" instead of "O Believers" shows that his target audience is the entire world of humanity, including Muslims. In this study, the said sermon was analyzed in the context of oratory technique. The study consists of an introduction and two parts. In the introduction, the history of oratory was briefly mentioned, in the first part, the oratory technique was discussed in terms of theory, and in the second part, After briefly mentioning the prophet's oratorical aspect, an analysis of how he performed this feature in the Farewell Sermon was made. While doing our work in this field, ancient sources written in the field of Arabic literature and works written on the subject in the modern period were used. In addition, while preparing this article, we benefited from our published doctoral thesis titled "Comparative Oratory/Ignorance Period and Sadru'l-Islam Period".

Keywords: Arabic Literature, Hz. Muhammad, Oratory Technique, Literary Text, The Farewell Sermon.

* Çalışmamız 2013 Yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Nevzat H. Yanık danışmanlığında yapılan "Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet" doktora tezimizin 2018 yılında Rağbet Yayınları tarafından "Karşılaştırmalı Hitabet- Cahiliye Dönemi ile İslâm'ın İlk Dönemi-" adıyla yayınlanan çalışmadan istifade edilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Hitabet sanatı, ifade özgürlüğüne saygı duyan yönetimlerin bulunduğu ortamlarda yaşama ve gelişme imkânını bulan ve insanlık tarihi kadar eski olan bir sanattır.² Hitabet sanatı, bir milletin kültürel açıdan aydınlanması ile ilgilidir. Gerek kültürel açıdan ve gerekse fikir özgürlüğü bağlamında ilerleme kat etmeyen halklarda söz konusu sanatın alıcıları pek olmaz. Hür düşüncenin savunulduğu toplumlarda hitabet sanatı sahasında önemli mesafeler kat edilmiş ve neticede şan ve şöhret sahibi hatipler yetişmiştir.³ Genel itibarıyla, özgürlüğün yaşandığı ve gelişmenin olduğu alanlarda hatipler, sanatlarını güçlü bir şekilde sergilemişlerdir.⁴ İmparatorluklar ve monarşiler döneminde, bu sanat ya hiç yeşermemiş ya da askeri hitabelerle, mabetlerin ve mahkemelerin sınırlarını aşamayan dini ve hukuki hitabet ile sınırlı kalmıştır.⁵ Netice itibarıyla denilebilir ki hitabet, ifade özgürlüğünün bulunduğu ortamlarda doğan ve gelişen bir sanattır.

Tarihte birçok millet bağrından yetenekli hatipler çıkartmış ve onlara sahip çıkmıştır. Bu hatipler arasında askerler, devlet adamları, liderler, ilim adamları ve özellikle din adamları yer almaktadır. Bunlar mensubu oldukları milletlere önemli hizmetler yaparak gelecek nesiller üzerinde derin etkiler bırakan eserlere imza atmışlardır.

En eski hitabet örneklerini eski Yunan ve Latinlerde görmek mümkündür. Hitabet, her iki milletin hayatında önemli yer tutmaktadır. Konu ile ilgili olarak Tilmak'ın yazarı Rahip Fenelon şu tespiti yapmaktadır: “Yunanlılarda her şey halka, halk da söze bağlıdır.”⁶ Eski Atina site devletlerinde, hitabet sanatının icrası için gerek sosyal hayat ve gerekse siyasi konular iyi bir ortam sağlamıştır. “Agora” adı verilen alanlarda bir araya gelen Yunanlılar, burada yapılan edebî konuşmaları büyük bir ilgiyle takip etmişlerdir. Yunanlıların hitabete ve güzel söz söylemeye olan aşkı ve şevki, hatiplerin yetişmesi adına buralarda okulların açılmasının önünü açmıştır. Demosthenes (m.ö. 389-313), Perikles (m.ö. 494-429) ve Eşin (m.ö. 389-313) Yunanlıların yetiştirdiği meşhur hatiplerden bazılarıdır.⁷ Şunu da hatırlamak gerekir ki Yunanistan'ın, önce Makedonyalılar daha sonra da Romalılar tarafından işgal edilmesi sonucunda buralarda hitabete ve hatibe verilen önem azalmıştır.⁸

En az Yunanlılar kadar hitabet sanatına önem veren başka bir milletin de Romalılar olduğunu söylemek mümkündür. İmparator Ceasar tarafından başkent Roma'nın merkezindeki “Forum” diye adlandırılan meydana hatiplere has bir kürsüyü yerleştirilmesi, boş zamanların oyun ve eğlence ile geçirilmesinin aksine hitabet sanatının icrası ile doldurulması, devlet başkanlarının kimi zamanlarda saatlerce süren edebî konuşmalarla karşılaşmaları ve dış ülkelere gönderilecek elçilerin, hatiplerin içinden seçilmesi Roma'da hitabet sanatına ne denli önem verildiğinin ispatıdır.⁹ Romalıların tarihte kaydedilen en büyük hatibi olan Çiçero (m.ö. 106-43) aynı zamanda Latin edebiyatının da en güçlü hatibi olup yaptığı güçlü konuşmalarıyla büyük üne kavuşmuştur. Çiçero'nun özellikle siyasi ve hukuki konuşmaları meşhurdur. Bu ünlü hatibin yanı sıra Genç Plin (m.ö. 113-62) ve ihtiyar Seneca'yı (m.ö. 55- m.s. 37-41) da Romalıların ünlü hatipleri arasında saymak mümkündür.¹⁰

Fransa'da hitabet sanatının gelişim seyri genellikle kiliselerde verilen vaazlarla olmuştur. Bu ülkede dini hitabet 17. yüzyılda, edebî bir türe dönüşmüştür. Söz konusu dönemde yetişen hatiplerin büyük bir kısmı aynı zamanda da birer vaizdirler. Rahip Bossuet, bu vaizler arasında dini hitabette kıymetli yeri olan bir hatiptir. 1789 yılında Sanayi Devrimiyle birlikte artık hitabet meydanlarda icra edilmeye başlanmış dolayısıyla siyasi hitabet formunu kazanmıştır. Siyasi konuşmalar yapan Mirabeau (1749-1791), Danton

² Seyit Kemal Karaalioğlu, *Sözlü-Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı* (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1995), 53.

³ M. Ziya Ünsel, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler* (İstanbul: Muallim Fuat Gücüyener Yayınları, 1950), 3.

⁴ Ünsel, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, (İstanbul: Muallim Fuat Gücüyener Yayınları, 1950), 14.

⁵ Ünsel, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, 14.

⁶ Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti* (İstanbul: Er-Tu Matbaası, 1980), 36; M. Reşit Özbalkıç, *Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet* (İzmir: Akademi Yayınları, 2006), 26.

⁷ Ahmet Yüzendağ, *Hitabet Dersleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1964), 12-13.

⁸ Yüzendağ, *Hitabet Dersleri*, 13.

⁹ Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, 36; Özbalkıç, *Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet*, 26.

¹⁰ Mehmet Soysaldı, *Dini Hitabet* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005), 23.

(1759-1794), Robespierre (1758-1794) gibi hatipler bir yanda devrimin öncülerindendirler diğer yandan da etkili birer hatiptiler. Devrimin sürdüğü bu dönemde muktedirler sahip oldukları bu gücü, otoritelerini korumak adına haksız bir biçimde kullanmışlardır dolayısıyla yaptıkları zulüm ve haksızlıkların doğruluğunu savunmak ve halkı bunlara inandırmak adına da bu sanata sıkça başvurmuşlardır. Hatipler, halkın huzuruna çıkmadan önce bu törenlere has bir kıyafet giyerlerdi daha sonra kendileri için hazırlanan kürsüye çıkıp halka hitap ederlerdi. Halkı, kendi fikirlere inandırmak adına adeta birbirleriyle yarışarcasına çok uzun ve mide bulandıran konuşmalar yaparlardı, kendilerini dinlemek istemeyenlere de zorla dinlettirirlerdi. Böylece fikirlerinin doğruluğunu halka kabul ettirme cihetine gitmişlerdir. Devrimin olumsuz etkilerinin azalmasıyla hitabet, Fransa'da hak ettiği konumu kazanmıştır.¹¹

Araplarda hitabet, Cahiliye Döneminden itibaren bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Hatipler, kabile bireylerinin bir arada buldukları panayirlarda okudukları hutbelerle bir taraftan mensuplarını coştururken diğer taraftan da karşı tarafı yermişlerdir. Araplar arasında Cahiliye Döneminde nesirden ziyade şiir revaçtaydı, dönemin sonlarına doğru özellikle İslâm'ın zuhuruyla durum tersine dönmüş yani hitabet, şiiri gölgesinde bırakmıştır. Hitabet sanatı, Araplarda altın dönemini Emeviler Döneminde yaşamıştır demek mümkündür. Edebiyat Tarihçisi Carlo Nalino, Arapların hitabet sanatına ne kadar önem verdiklerini anlatmak için şunu ifade etmektedir: “Şayet biz içinde Cahiliye Dönemi Arap hatiplerin övüldüğü eski beyitlerin tamamını toplamış olsaydık kitaplarımız onlarla dolup taşardı.”¹²

Çalışmamızı yaparken istifade ettiğimiz temel kaynaklar arasında Arap Dili ve Edebiyatı, Hadis ve İslam Tarihi kaynakları yer almaktadır. el-Câhîz'in (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eseri çalışmamızda Arap Dili ve Edebiyatı açısından faydalandığımız önemli kaynakların başında yer almaktadır. İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye* eserinin hutbe metinlerine yer vermesi araştırmamızı kolaylaştırması hasebiyle oldukça istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

Araştırmamızda günümüzde ilim dünyasında yazılmış akademik çalışmalardan da istifade ettik. Bu sahada yaptığımız literatür taramasında da konu ile alakalı 1993 yılında Selahattin Fettahoğlu tarafından “*Hıristiyanlık ve İslam'da Hitabet*”, 2018 yılında Fidan ORHAN tarafından “*İlk Dönem Hadis ve İslam Tarihi Kaynaklarında Veda Hutbeleriyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*” ve 2020 yılında Saliha Özdeğirmenci tarafından “*Hız Peygamber'in Hutbe ve Hitabeleri*” adlı doktora tezi çalışmalarının yapıldığını gördük ve çalışmamızın ikinci bölümünde zaman zaman bu çalışmalardan faydalandık. Ayrıca bu makaleyi hazırlarken “*Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*” adlı bastırılmış doktora tezimizden de istifade ettik.

1. Hitabet ve Hitabet Tekniği

Hitabet, Arapça bir kelime olup sulâsi birinci babdan, *حَطَابَةٌ - يَحْطُبُ - حَطَبٌ*: (sözü başkasına yöneltmek, şahsa veya topluluğa karşı söz söylemek, zamanı, başı, sonu ve gayesi belli olan konuşma yapmak, hitap etmek, hutbe okumak, vaaz vermek vb.) fiilinin mastarıdır.¹³ Bu isim zamanla Türkçede “Hitabet” şeklini almıştır.¹⁴ Secîli ve mensur söze, belli bir konuda yapılan, başlangıcı ve sonucu bulunan yani gelişigüzel olmayan konuşmaya da bu ad verilir. “el-hatib” güzel konuşan kişi demektir.¹⁵

Terim olarak hitabet, farklı unsurları göz önünde bulundurularak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Biz burada, kavramın ayrıntılarına girmeden genel bir tanım yapacağız: Hitabet, bir hatibin doğrudan veya

¹¹ *Türk Ansiklopedisi* "Hitabet" (Ankara: Milli Eğitim Basım Evi, 1980), 19/302; Ünsel, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, 24-25; Yüzendağ, *Hitabet Dersleri*, 12-13; Hasan Ali Koçer, *Eğitim Tarihi İlk Çağ - I* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1980), 117; Christopher Dawson, *Batının Oluşumu* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997), 70-71; Jacob Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü* (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2010), 318-321; Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi-I* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969), 22-40.

¹² Nalino Carlo, *Târîhu'l-'adâbi'l-'arabiyye mine'l-câhiliyye hettâ 'asri benî 'umeyye* (Kahire: Daru'l-Me'arif, tsz.), 97.

¹³ Celaluddin Muhammed b. Mukerremu'l-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab* (Kahire: Daru'l-Me'arif, 1890), 2/189; Sami Şemsettin, *Kâmûsî türki* (İstanbul: Alfa Yayın Evi, 1998), 584; Asım Efendi, *Kâmûs'l-muhît tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/379; Butros b. Bolus Bustani, *Dairetu'l-me'arif* (Beyrut, 1887), 7/408.

¹⁴ Özbalkıç, *Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet*, 15.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab*, 1/361.

yazılı olarak, görsel bir araçla çeşitli uygulama biçimlerini kullanarak muhataplarını ikna etmek ve heyecanlandırmak amacıyla sistematik bir şekilde giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir konuşma yapmasıdır.¹⁶

Hitabetin amacı, dinleyicide yeni bir tutum geliştirmek, var olan tutumunu değiştirmek ve belli konularda bilgi vermek olduğu¹⁷ gibi, bazen de dinleyicileri eğlendirmek ve dinlendirmektir.¹⁸

Sosyal hayatta, hitabetin büyük bir yeri vardır. İnsanlar arasındaki iletişim ve anlaşma yolu, doğru bir iletişim kurmaktan geçmektedir. Konuşma, bireylerin inanç ve tutumlarını kontrol altına almaları ve değiştirmeleri anlamına gelmektedir. Güzel konuşan insanların, yaşadıkları çevre üzerinde büyük bir etki bıraktığı inkâr edilemez bir gerçektir. Dilin güzel bir şekilde kullanılması olarak ifade edilen hitabetin, insanları etkilemedeki rolü büyüktür. Güzel ve etkili konuşmak, işlerin kolay bir şekilde yol almasına ve hemen hemen her alandaki başarının artmasına yardımcı olmaktadır. Ünlü siyaset adamları, meşhur din adamları ve herhangi bir alanda yükselenlerin genellikle iyi ve güzel konuşan kimseler oldukları görülmektedir.¹⁹ İnsanoğlunun yaşadığı toplumdaki konumunu elde etmesindeki ve başarılı olmasındaki etkenlerin başında anlatım gücünün geldiğini söylemek mümkündür. Çünkü uğrunda mücadele edilen ve geniş kitleler tarafından kabul görmesi talep edilen fikirler ve idealler, ancak doğru bir anlatım tarzı ile mümkün olabilmektedir. Toplumdaki değer yargıları; okuma, dinleme, anlama ve konuşmaya göre şekillenmektedir. Alan bilgisine sahip kişiler, kendi sahalarında ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, eğer güzel konuşma yönünden başarısız iseler sahip oldukları bu güçlerini tam olarak göstermeleri mümkün değildir. İnsan, inançlarını, fikirlerini ve ideallerini en güzel şekilde anlatmaya, aktarmaya ve savunmaya muhtaçtır. Bu da hitabetin insanın sosyal hayatında vazgeçilmez bir nitelik taşıdığını ve ne kadar önemli olduğunu gösteren sosyal bir gerçektir.

Konularına göre hitabet altı gruba ayrılabilir: Siyasi, dini, askeri, hukuki-adli, törensel ve akademik. Şekil yönünden ise hitabe yani nutuk-söylev, konferans, musahabe-hasbihal-sohbet, muhavere, açık oturum, münazara-tartışma, panel, sempozyum, monolog, diyalog vb. gruplara ayrılır.²⁰

Hitabet faaliyetinin gerçekleştirilmesi için üç ana unsur gereklidir: Hatip, konu ve dinleyici.²¹ Hatip, konuşmasını irticali, şematik veya yazılı metne dayalı olarak üç farklı şekilde gerçekleştirebilir.

Hatiplerin vazifelerini başarılı bir şekilde yapabilmeleri ve insanları ikna edebilmeleri için bilgili ve kültürlü olmaları ve özel alan bilgisine sahip olmaları büyük bir önem arz etmektedir. Dikkat çekmek, dinlenilmek, anlaşılacak ve etkili olmak her hatibin arzusudur. Hatibin arzu ettiği bu hedeflere ulaşabilmesi için alması gereken bazı tedbirler bulunmaktadır. Bu tedbirlerin büyük bir kısmı hatibin bizzat kendi şahsı ile alakalıdır. Hatibin, dinleyicilerin dikkatini üzerinde yoğunlaştırabilmesinin ve dinlenilip anlaşılabilmesinin yolunun kendi dış görünüşünden yani giydiği elbiselerden, saçının-sakalının derli toplu olmasından ve kullandığı hitabet tekniklerinden geçtiğini bilmelidir. Dolayısıyla hatibin; konuşması esnasında giydiği kılık-kıyafete dikkat etmesi, ses tonunu yerli yerinde kullanması, diksiyonunun düzgün olması, jest ve mimiklerini muktezayı hale uygun kullanması büyük bir önemi haizdir.²²

Hz. Peygamberin hitabet tarzına bakıldığında onun, hitabet tekniği ve hatiplikle alakalı yukarıda verilen özellikleri yerine getirdiği görülmektedir.

2. Veda Hutbesinin Analizi

Bu bölümde Veda Hutbesi; şekil, içerik ve belâgat yönüyle değerlendirilmiştir.

¹⁶ Nejat Muallimoğlu, *Bütün Yönleriyle Hitabet –Konuşma Sanatı* (İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2011), 10-11.

¹⁷ Mahmut Dündar, *Sosyal Sorunlara Alternatif Yaklaşımlar İslami Eğitim Modeli* (Van: Lorya Yayınları, 2020), 14-15.

¹⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1988), 163.

¹⁹ Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II, Kompozisyon Tashih ve Müracaat El Kitabı* (İstanbul: Çetin Ofset, 1985), 259.

²⁰ Nesim Sönmez, *Karşılaştırmalı Hitabet Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslâm Dönemi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 30-35.

²¹ Aristo, *Hitâbe* (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1979), 16; Meyer Michel, *Retorik* (Ankara: Dost Yayınları, 2009), 10.

²² Sönmez, *Karşılaştırmalı Hitabet Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslâm Dönemi*, 30-52.

2.1. Veda Hutbesi Kavramının Kullanılması

İlk dönem İslam Tarihi Kaynaklarında “Veda Hutbesi/ خطبة الوداع” ifadesi yerine “Veda Haccı” ifadesi kullanılmıştır.²³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Veda Hutbesi kavramı ilk defa el-Câhız’ın (ö. 255/868) Arap Dili ve Edebiyatı alanında yazmış olduğu *el-Beyân ve’t-tebyîn* adlı eserde geçmektedir.²⁴ el-Câhız, söz konusu eserinde herhangi bir tarih ve zaman belirtmeksizin Veda Hutbesi başlığı altında Hz. Peygamber’in irâd ettiği hutbelere yer vermektedir.²⁵ Veda Hutbesi kavramını el-Câhız’dan yaklaşık olarak yüz yıl sonra yaşamış olan Makdisî (355/966) de *el-Bed’ ve’t-târih* adlı eserinde bu tabiri kullanmakla beraber²⁶ bu hutbenin meşhur olduğunu ifade etmiştir.²⁷ Daha sonraki dönemlerde gerek Arap Edebiyatı Tarihi kitaplarında ve gerekse Hadis kitaplarında bu kavram kullanılmaya başlanmıştır.²⁸

Yukarıda verilen bilgilere dayanarak Veda Hutbesi kavramının ilk defa el-Câhız tarafından kullanıldığını ve daha sonraki dönemlerde yaşayan müellifler tarafından da kullanılarak günümüze kadar geldiğini söylemek mümkündür. Ayrıca kaynaklarda geçtiğine göre metin olarak tek bir veda hutbesi metninin olmadığını, Hz. Peygamberin Veda Haccında çeşitli yerlerde irâd ettiği hutbelere bir derleme olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler ışığında anlıyoruz ki Veda Hutbesi kavramı hicri üçüncü asırdan itibaren kullanılmaya başlanmış, daha sonraki dönemlerde yaygın olmamakla beraber kullanılmaya devam edilmiş ve özellikle yirminci yüzyıldan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

2.2. Veda Hutbesinin Şekil Açısından Analizi

Kaynaklarda Veda Hutbesi ile ilgili yapılan çalışmalarda birbirinden farklı metinler yer almaktadır. Çalışmamızda *Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslam Döneminde Hitabet* adlı doktora tezimizde yer verdiğimiz hutbe metnini esas alarak analizimizi yapacağız.³⁰

2.2.1. Veda Hutbesinin Önemi

Veda Hutbesi, bu alanın uzmanlarının da işaret ettikleri gibi Hz. Peygamber’in (s.a.s.) en önemli hutbelerindendir. Kanaatimizce bu hutbeyi önemli kılan bazı unsurlar vardır. Söz konusu unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hz. Muhammed (s.a.s.), veda hutbesini irâd ettikten kısa bir süre sonra vefat etmesi sebebiyle, söz konusu hutbe bir bakıma genel bir vasiyet niteliğini taşımaktadır.³¹

2. Peygamber Efendimiz, bu hutbede Müslümanların dünya ve ahiret saadetinin temini için önemli kaideleri etkili bir üslûpla ifade etmektedir. Ahiret inancı, hesap verme bilinci ve takvayı tavsiye etmek gibi mü'minin itikadını, insan hayatının değerini, adalet ve eşitlik ilkelerini, aile hukuku ve kadın hakları, faiz yasağı ve miras paylaşımı gibi evrensel mahiyete sahip olan toplumsal yasaları sade ve belîğ bir üslûpla dile getirmiştir. Adeta dini konularla alakalı söylenilmesi gerekenlerin tamamının söylendiğinin bir nevi ilanıdır. Nitekim dini konular hakkında her şeyin söylendiğini bildiren;

“الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ”

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”³² âyet de aynı zamanda inmiştir.

²³ Fidan Orhan, *İlk Dönem Hadis Ve İslam Tarihi Kaynaklarında Veda Hutbeleriyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 50.

²⁴ Ramazan Şeşen, “Câhız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/20.

²⁵ Yûsuf İlyân Serkîs Câhız, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1998), 1/228.

²⁶ Süleyman Sayar, “Makdisî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/434.

²⁷ Ebû Nasr el-Mutahhâr b. Tâhir Mutahhâr Makdisî, *el-Bed’ ve’t-târih* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 1/257.

²⁸ Orhan, *İlk Dönem Hadis Ve İslam Tarihi Kaynaklarında Veda Hutbeleriyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, 14-17.

²⁹ Câhız, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 1/228.

³⁰ Sönmez, *Karşılaştırmalı Hitabet Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslâm Dönemi*, 252-254.

³¹ Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi* (İstanbul: İrfan Yayınları, 1993), 1/273.

³² Kur'an-ı Kerim, *Mâide 5/3* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012).

3. Hz. Muhammed (s.a.s.), ile beraber hac farızasını ifa etme bahtiyarlığını tatmayı arzulayan Mü'minler, her taraftan Mekke'ye akın etmişlerdir. Söz konusu hutbe Arafat'ta on binlerce insanın huzurunda okunmuştur. Bu nedenle en çok rivayet edilen hutbelere biri olmuştur.

4. Bu hutbe, kutlu bir zaman ve kutlu bir mekânda irâd edilmiştir. Dolayısıyla hac farızasının eda edildiği bir zaman diliminde, insanoğlunun babasının dünyaya geldiği kutsal Cebelü'r-Rahme'de, insanlığa hediye edilmiş bir manifestodur.

2.2.2. Hatipte Bulunması Gereken Özellikler

Hz. Muhammed (s.a.s.), bir hatipte bulunması gereken özellikleri bu hutbede mahirane bir şekilde ortaya koyarak kendisinden sonra gelen hatipler için de önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Hatibin konuşmasına jest ve mimiklerini de katması, vermek istediği mesajın yerine ulaşmasında etkili olmaktadır. Bazen insanın yüz ifadesi söylenen sözlerden daha fazlasını ifade etmektedir.³³ Peygamber Efendimiz, hitap edeceği kitleyi görüp göz teması kurmak, muhataplarının da kendisini görerek ona odaklanmaları sağlamak için Arafat bölgesinde devesine binerek konuşmasını yapmıştır. Dolayısıyla vermek istediği mesajların muhataplarına doğrudan ve anlaşılır bir şekilde ulaşmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almıştır.

Başarılı hutbe irâd etmek isteyen hatipler, dinleyicileriyle doğru iletişim stratejisini geliştirmeleri ve sözlerine duygularını da katarak muhataplarına aktarmaları gerekir.³⁴ Hz. Muhammed (s.a.s.), mesajlarının muhataplarına tam olarak ulaşabilmesi için zaman zaman bazı sahabelerinden sözlerini yüksek sesle tekrarlamalarını isteyerek³⁵ en önemli mesajların tekrarlama metoduyla kalıcı olmalarını sağlamıştır. Kullandığı bir diğer metot da konuşması esnasında dinleyicilerine bir takım sorular sorması ve sorduğu soruların cevaplarını alabilmek amacıyla dinleyicilerine düşünmeleri için bir süre susarak zaman tanımasıdır.

Veda Hutbesini analiz ettiğimizde hatibin yani Hz. Peygamber'in hatiplik yönünün çok güçlü olduğunu gösteren şu özellikleri tespit ettik:

2.2.2.1. Söylediklerinin Doğruluğuna İnanmak

İnanmak bir hatibin en önemli sermayesidir.³⁶ Hz. Muhammed (s.a.s.) en zor şartlarda bile inancından hiçbir şey kaybetmemiş, umudunu yitirmemiş ve doğru bildiklerini muhataplarına doğrudan aktarmıştır.

“إن الشيطان قد ينس أن يعبد في أرضكم هذه، ولكنه قد رضي أن يطاع فيما سوى ذلك مما تحقرون من أعمالكم.”

“Muhakkak ki, şeytan şu toprağınızda kendisine tapınılmasından tamamen ümidini kesmiştir.” derken İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâki kurallarının müminlerin kalbine kök saldığını ve bu durumun bu şekilde devam edeceğine olan sarsılmaz inancını ve imanını vurgulamaktadır.

2.2.2.2. Samimiyet ve Sorumluluk Sahibi Olmak

Hz. Muhammed (s.a.s.), her zaman gerek sözleriyle ve gerekse davranışlarıyla insanlara örnek olmuştur.³⁷ O, sözlerine Allaha hamd, istiğfar, isti'âze ve isti'âne ile başlayarak, insanlara takva ehli olmalarını ve Allah'a itaat etmelerini tavsiye ederek, yaptıkları her hal ve hareketin hesabını verecekleri bilinci ile hareket etmeleri ve kendilerine verilen emanetleri iade etmeleri gerektiğini söylemiştir. Zor bir mücadelenin neticesinde putperestliği Harem bölgesinden söküp atan kendisi değilmiş gibi hala canhıraş bir şekilde:

“فيلبغ الشاهد الغائب.”

³³ Carnegie Dale, *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı* (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2010), 130.

³⁴ Dale, *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*, 106.

³⁵ Ebû Muhammed 'Abdumelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Tanta: Dâru's-Sahabe li't-Turas, 1995), 4/297.

³⁶ Dale, *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*, 97.

³⁷ Mahmut Dündar, “Dini İletişimde Ahlakilik”, *Din, Düşünce ve Ahlak II*, ed. Bayram Kanarya vd. (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2022), 236-237.

“Burada bulunanlar, bulunmayanlara ulaştırsın.” derken adeta o gün orada bulunanlara değil de çağların ardındaki bütün insanlara hitap ederek tüm insanlığın hidayet ve saadetini hedefleyen bir mesuliyet hissini beyan etmektedir. Muhataplarına “*Tebliğ ettim mi?*” sorusunu sorarak hidayetlerine vesile olduğu insanlardan kendisi için Rabbine karşı şahitlik yapmalarını talep etmektedir. Derin bir kalp sızısıyla “*Şahit ol ya Rab!*” diyerek niyazını Refik-i ‘Ala’ya sunmaktadır.

Kendisini, canlarından aziz bilen insanlara müthiş bir teslimiyetle yakında vefat edebileceğini ima ederken dahi, onların hidayet ve istikameti için büyük bir sorumluluk duygusuyla ve iştiaqla nasihatler vermeye devam etmektedir. Çünkü Allah Resûlü, mesajına büyük bir sadakatle bağlı olmanın yanı sıra muhataplarını da sevmekte ve onlara değer vermektedir. Onun bu üstün çaba ve gayreti, bize şu âyeti hatırlatmaktadır:

“لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ خَرِيفٌ خَرِيفٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ.”

“*Ant olsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatlidir, merhametlidir.*”³⁸

2.2.2.3. Adalet Duygusuna Sahip Olmak

Faiz ve kan davasının batıl olduğunu bildirirken bu hükümleri öncelikle en yakınındaki insanlardan başlayarak uygulamaya koymaktadır. Bu durum onun davasındaki samimiyetini ortaya koyduğu gibi adalet anlayışını da göstermektedir.

“إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ إِلَى أَنْ تَلْقَوْا رَبَّكُمْ.”

“*Muhakkak ki canlarınız ve mallarınız Allah’a kavuşuncaya kadar birbiriniz için haramdır.*”

2.2.2.4. Doğal Davranmak

Doğal davranmak, hatibin en büyük yardımcısıdır.³⁹ Peygamberimiz duruşunda, kıyafetinde ve sözlerinde hiçbir tekellüfte bulunmamıştır. Hutbe okurken özel bir kıyafet giymemiştir. Bir kişiye nasıl bir üslûpla hitap etmişse 140 bin kişiye de o şekilde hitap etmiştir. Konuşmasına dinleyicilerin anlamakta güçlük çekebilecekleri ifadelerle yer vermemiştir. Onun sözleri,

“فإني لا أدري لعلي لا ألقاكم بعد عامي هذا، في موقفي هذا.”

“*Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşmayacağım*” ifadesinde olduğu gibi gayet duru, berrak, içten ve doğaldır.

2.3. Veda Hutbesinin İçerik Açısından Analizi

Peygamberimiz veda hutbesinde siyasi, sosyal, hukuki ve ailevi konulara değinerek insanların bu alanlardaki ödev ve sorumluluklarını açık bir şekilde dile getirmiştir. Hutbede dile getirilen kavramları şu şekilde sıralamak mümkündür.

2.3.1. Eşitlik

Veda Hutbesinde, üzerinde durulan ilk konu insanların eşit olduğunun açıkça vurgulanmasıdır. Sınıf ve zümreler arasındaki farklılıkların birbirlerine üstünlük sebebi olarak görülmesi, insanların birlik ve beraberliğine engel teşkil etmektedir. Hz. Peygamber; bir kişinin ya da zümrenin krallık, ruhban sınıfı, şehzadelik vb. sıfatlara sahip olmasının ona bir üstünlük sıfatını kazandırmayacağını altını kalın çizgilerle çizerek dile getirmiştir. Kur’ân’da yer aldığı gibi bu hutbede de insanlar arasındaki eşitlik, temel bir özellik olarak kabul edilmiştir. Bütün insanlar Âdem’in çocuklarıdır, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Dolayısıyla hiçbir zümrenin başka bir zümreye üstünlüğü yoktur, üstünlük ancak takvadedir. Hz. Peygamber bu ilkeyi Veda hutbesinde söylemiş olduğu şu sözle perçinlemiştir:

“وليس لعربي على عجمي فضل إلا بالتقوى.”

³⁸ Kur’an-ı Kerim, Tevbe 9/128.

³⁹ Dale, *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*, 109.

“Arabın Arap olmayana, Allah’a göstereceği saygı dışında, hiçbir üstünlüğü yoktur.”

2.3.2. Köleler

Cahiliye Döneminden beri köleler, kendilerine değer verilmeyen, kayda değer bir hakkı olmayan ve bir eşya gibi alınıp satılan varlıklar olarak görülmekteydi. Hz. Peygamber (s.a.s.) ise bu durumun aksine kölelere iyi muamelede bulunulmasını tavsiye etmiş ve yemede, içmede, giyimde ve kuşamda fark gözetilmemesi gerektiğini emretmiştir.

2.3.3. Kan Davaları

Kabileler arasında uzun zamandır devam eden kan davaları, birçok felaketin meydana gelmesine sebep olan kötü bir gelenektir. Bu âdetin dayanağı ise batıl inanç ve hurafelerdir. Öldürülen insanların intikamı alınmadıkça ölenin ruhunun yeryüzünde gezinip bağırdığına inanılırdı. Hz. Peygamber, Veda Hutbesinde bu yanlış âdeti yüz binlerce insanın huzurunda kaldırdığını ilan etmiştir.

“إن دماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم نبدأ به دم عامر بن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب”

“Cahiliye devrinde güdülen bütün kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası da (amcam oğlu) Rabîa'nın oğlu 'Amir b. Hars b. 'Abdumuttalib'in kan davasıdır.”

2.3.4. Faiz

Arap yarımadası çorak bir memleket olduğu için harici ticaretle meşgul olan Araplar arasında faiz, başını alıp gitmişti. İktisadi hayatın çökmesine sebep olan, zengini daha zengin fakiri de daha fakir yapan faizin kaldırıldığını Hz. Peygamber Veda Hutbesindeki şu sözleriyle ilan etmiştir.

“إن ربا الجاهلية موضوع، ولكنكم رؤوس أموالكم، لا تظلمون ولا تظلمون، وإن أول ربا أبداً به ربا عمى العباس بن عبد المطلب.”

“Cahiliye Dönemi'nin her çeşit faizi kaldırılmıştır. Lakin anaparanız size aittir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Kaldırdığım ilk faiz ise (amcam) 'Abbas b. 'Abdumuttalib'in faizidir.”

2.3.5. Kadın Hakları

Veda Hutbesinin en önemli konularından biri de, kadın ve erkek arasındaki ilişkidir. Hz. Peygamber, kadın ve erkeğin birbirlerinden üstün varlıklar olmadıklarını aksine birbirlerini tamamladıklarını ve kadınların erkekler üzerinde hakları olduğu gibi erkeklerin de kadınlar üzerinde hakları olduğunu vurgulamıştır. Cahiliye Dönemi'nde ezilen ve hakları ellerinden alınan kadınlara, hakları iade edilmiştir. İslam, kadınların hak ettikleri konuma yükselmelerini sağlamıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.) konuyu şu şekilde izah etmektedir.

“أَنَّ لِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ حَقٌّ...”

“Kadınlarınızın sizin üzerinizde hakları olduğu gibi sizin de onların üzerinde haklarınız vardır.”

2.3.6. Hukuki Meselelere Gönderme Yapması

Hz. Peygamber bu hutbede bazı hukuki meselelere de temas etmiş; vasiyet, nesep, zina, borç ve kefalet hakkındaki hükümleri açıklamıştır.

“أيها الناس! إن الله قد قسم لكل وارث نصيبه من الميراث، ولا تجوز لوارث وصية، ولا تجوز وصية في أكثر من الثلث، والولد للفراش، وللعاهر الحجر، من ادعى إلى

غير أبيه، أو تولى غير مولاه، فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين. لا يقبل منه صرف ولا عدل.”

“Ey İnsanlar! Allah her hak sahibine mirastaki payını (Kur'ân'da) vermiştir. Onun için vârise 1/3'ten fazla vasiyet hakkı yoktur. Çocuk kimin döşeginde doğmuşsa ona aittir. Zina eden taşlanarak öldürülmelidir. Kim babasından başkasının oğlu olduğunu iddia eder, efendisinden başkasına intisaba kalkarsa; Allah'ın, meleklerin ve bütün lanet edenlerin laneti onun üzerine olsun. Allah böyle kimselerin ne farz, ne de nafile ibadetlerini kabul eder.”

2.3.7. İlahi Kanun Koyma Hakkının Allah'a Ait Olması

Allah Rasûlü, Arapların haram aylarla ilgili olan kuralları bozmalarının kabul edilemez olduğunu vurgulamış, Allah katındaki yerlerinin korunduğunu dolayısıyla değiştirilmesinin inkâra sebebiyet vereceğini bildirmiştir. Başka bir ifadeyle helali haram, haramı da helal kılma hakkının sadece Allah Teâlâ'ya ait olduğunu vurgulamıştır.

”إتما النسئ زيادة في الكفر يضل به الذين كفروا يحلونہ عاما ويحرمونه عاما ليؤاظفوا عدة ما حرم الله وإن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض، وإن عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا في كتاب الله، يوم خلق السموات والأرض، منها أربعة حرم ثلاثة متواليات وواحد فرد: ذو القعدة، وذو الحجة، والمحرم، ورجب الذي بين جمادى وشعبان.“

“Haram ayları diğerleri ile değiştirmek küfürde ileri gitmektir. Bununla kâfirler büsbütün sapıklığa düşerler. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısını denkleştirmek için, erteledikleri o ayı bir yıl helal, bir yıl haram sayarlardı. Zaman, göklerin ve yerin yaratıldığı günkü gibi dönmektedir. Gerçek şu ki, Allah katında (kamerî) ayların sayısı, Allah indine, gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah'ın kitabında 12 ay olarak belirlenmiştir. Bunların dördü haram aylardır: Üçü peş peşe gelir ki Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir; birisi ise Cemaziyelevvel ve Şaban'ın arasında yer alan Recep'tir.”

2.3.8. Can ve Mal Emniyeti

Hz. Muhammed (s.a.s.) Veda hutbesinde insanların can ve mal emniyetinden bahsetmiş ve bunu defalarca tekrarlamıştır. İrâd ettiği hutbesinin ilgili bölümünde şöyle buyurmuştur:

”إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم إلى أن تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا، في بلدكم هذا.“

“Bu gününüz nasıl mukaddes bir gün ise, bu ayınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl kutsal ve saygın bir şehir ise, Rabbinize kavuşana dek, canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyledir.”

2.3.9. Şeytanın Tuzaklarına Dikkat Çekilmesi

Şeytanın kendisine ibadet edilme ümidini kestiğini, ancak basit ve hakir görülen işlerde sözüne itibar edildiğinde bu durumun, onu hoşnut edeceğini belirten Peygamber Efendimiz, Müslümanların dine zarar verecek, fitne ve fesadın çıkmasına sebebiyet verecek şeylerden sakınmalarını emretmiştir.

”إن الشيطان قد يئس أن يعبد في أرضكم هذه، ولكنه قد رضي أن يطاع فيما سونلك مما تحبّون من أعمالكم.“

“Muhakkak ki, şeytan şu toprağınızda kendisine tapınılmasından tamamen ümidini kesmiştir.”

2.4. Veda Hutbesinin Belâgat Açısından Analizi

Veda Hutbesi, belâgat bakımından da oldukça zengin bir metindir. Söz konusu hutbe bu yönü ile de analiz edildiğinde görülecektir ki Hz. Peygamber, hitabetin diğer unsurları yanında belâgatın kurallarını yerine getirmede de güçlü bir hatiptir.

2.4.1. Hutbeye Güzel Başlamak

Belâgat âlimleri tarafından “Berât-i İstihlâl” diye de tabir edilen sözün başlangıcının; lafız, mana ve maksat bakımından kâmil dolayısıyla kulağa hoş gelmesi ve dikkat çekici olması gerekir.⁴⁰ Hz. Peygamber'in kullandığı ifadeler bu yönüyle muhatabının kalbine nüfuz eden birer samimiyet, doğallık ve tevazu ifadeleridir. Allah'a hamd, şahadet, istiğfar, hidayet ve yardım niyazıyla söze başlamak, peygamberimizin bize armağan ettiği, İslâmî hutbelerin bir nişanesidir. Allah Rasûlü (s.a.s.), bayram hutbesi haricindeki hutbelerine, genellikle Allah'a hamd, sena ve takva tavsiyesiyle başlamıştır.⁴¹ Bu şekilde başlanılan hutbelerde gerek hatipte ve gerekse muhatapta, Allah rızasını kazanmak amacıyla bir araya geldiklerinin dolayısıyla sarf edilen sözlerin bu amaçtan başka bir amaç taşımadığı duygusunu vermektedir. Böyle bir başlangıç, hidayetin kaynağının yalnız Allah olduğunu bildiren ve dinleyenlerin kalbine kulluk şuûrunu

⁴⁰ Sa'du'd-Din Mes'ud b. Ömer Taftazanî el-Mutavvel. *Şerhu telhisi miftahi'l-ulum* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 734.

⁴¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l Mısıriyye, 1996), 2/231.

aşıl原因an tevhd akidesinin en açık beyanı olduğu gibi Peygamberimizin de davasındaki samimiyetinin ve sadakatinin açık göstergesidir. Bu manevi sorumluluğun bir gereği olarak İslâm âlimleri, İsm-i Celâl, Allah'a hamd ve sena ile peygamberimize salât ve selâmla başlanmayan hutbeleri bereketsiz olarak nitelendirmişlerdir.⁴² Peygamberimizin, hamd ve senadan sonra büyük bir iştiyakla kendisiyle buluşmaya gelen ve sabırsızlıkla ağzından çıkacak sözleri bekleyen yaklaşık 140 bin kişilik Müslüman cemaate hitaben söylediği ilk söz: “Ey İnsanlar! Sözümlü iyi dinleyiniz. Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşmayacağım.” Bir an için durup düşünelim. Sana; canım, anam ve babam feda olsun ey Allah Rasûlü diyen ve bu sözün gereğini gerek savaşlarda gerekse meşakkatli zamanlarda davranışıyla ispat etmiş olan bu samimi insanları bundan daha fazla etkileyebilecek ve dikkatlerini toplayabilecek başka bir söz var mıdır acaba? Bir hutbenin giriş cümlesi ancak bu kadar dikkat çekici ve çarpıcı olabilir.

2.4.2. Hutbeyi Güzel Bitirmek

Hatibin sözünü güzel bir şekilde bitirmesi, verilen mesajların muhatabın aklı ve duyguları üzerindeki tesirini artırmaktadır.⁴³ Allah Rasûlü (s.a.s.), konuşmasını, dinleyicilerine “selam” yani huzur ve esenlik dileğiyle bitirmiştir. Adı üstünde Veda Hutbesine de yakışan ve makama en uygun olan hitap şekli herhalde bir veda sözcüğü olmalıdır. Peygamberimizin, hutbelerine ve mektuplarına kaçınılması veya uyulması gereken önemli bir uyarı ya da teşvik ifade eden sözlerden sonra selam ve dua ile sonlandırmıştır.⁴⁴ Nitekim O'nun hitabetine yön veren Kur'ân'a baktığımızda genel itibarıyla Kur'an'daki sureler ya da pasajlar gerek lafız ve gerekse anlam açısından tavsiye, dua, kaziyeye, feraiz, tahmid ve tehlil ifadeleriyle bitmiştir.⁴⁵ Örneğinin şu âyette:

“اهدنا الصراط المستقيم، صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين.”

“Bize doğru yolu göster, kendilerine lütf ve ikramda bulunduğın kimselerin yoluna ilet; gazaba uğramışların ve saplanmışların yoluna değil.”⁴⁶ söz konusu kavramlar geçmektedir.

Kur'ân-ı tebliğ etmekle görevli bir peygamberin ve örnek bir kulun sözlerinin bu şekilde bitmesi son derece doğaldır. Ancak dua ve selâmdan önceki bu son sözler, sürekli olarak kulaklarda çınlayacak şekilde müminlerin omuzlarına büyük bir sorumluluk yüklemektedir.

“فليبلغ الشاهد الغائب.”

“Burada olanlar, olmayanlara sözlerimi ulaştırın.”

“من ادعى إلى غير أبيه، أو تولى غير مواليه، فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين. لا يقبل منه صرف ولا عدل.”

“Kim babası dışında birine mensubiyet iddia eder veya efendisinden başkasını efendi kabul ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun. Ondan hiçbir iyilik kabul edilmez.”

2.4.3. Nida Edatlarının Kullanılması

Peygamberimiz, hutbesinde nida edatlarını kullanırken uzaklığı ve dolayısıyla resmiyeti de ifade eden ‘يا’ edatına yer vermemiş, yakınlığı ve samimiyeti ihtiva eden, ‘أيها’ edatıyla aradaki mesafeyi kaldırmıştır. ‘يا’ Gerçek veya zihinsel anlamda uzaklığı ifade eden bir nida edatıdır, bazen de te’kîd amacıyla yakın için kullanılır.⁴⁷ Ayrıca muhatapların tamamının Müslüman olmalarına karşın peygamberimizin ısrarla ‘أيها الناس’ sözünü tercih etmesi, hutbenin ihtiva ettiği prensiplerin, tüm insanlığı ilgilendirdiğini dolayısıyla onlara ulaşması gerektiğine bir işarettir. Bu durum O'nun, insanlık âleminin doğru yola ulaşmasını ne kadar arzu ettiğinin ve bu uğurda ne kadar çaba gösterdiğinin bir nişanesidir. Nitekim Kur'ân'da da ifade edildiği gibi:

⁴² Câhîz, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, 2/6.

⁴³ el-Misrî İbn Ebi'l-İsba', *Bediu'l-kur'an* (Kahire: Matbaatu Nahda, 1985).

⁴⁴ Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Ulyevî, *Riâyetü hâli'l-muhâtab fi ehâdisi's-sahihayn-dirâse belâğiyye tahliliyye* (Riyad: Câmiatu'l-İmâm b. Muhammed b. Suû'd el-İslâmiyye Kulliyetu'l-Lugati'l-Arabiyye, Doktora Tezi, 1428), 703.

⁴⁵ İbn Ebi'l-İsba', *Bediu'l-kur'an*, 2/346.

⁴⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Fâtiha 1/6-7.

⁴⁷ el-Ensârî İbn Hişam, *Muğnu'l-lebib 'an kutubi'l-eârib* (Kuveyt: et-Turasu'l-Alî, 2000), 2/447.

“وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ”

“(Rasûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁴⁸ âyeti İslâm dininin bütün insanlığı kucakladığını beyan etmektedir. Hz. Peygamber konuşmasına, bu türden nida edatlarıyla başlayıp dinleyicilerin dikkatini anlatmak istediği temel prensipler üzerinde yoğunlaştırmak istemiştir. Böylesi bir ifade tarzı Arap edebiyatında önemli bir edebî üslûptur.

2.4.4. Te’kîd Edatlarının Kullanılması

Hutbenin birçok yerinde te’kîd edatlarının kullanılma sebebi, verilen mesajların altını çizmek içindir. Bunun yanında geçmişe ait batıl inanç, gelenek ve görenekler kaldırıldığı gibi yerine ikame edilen değerler manzumesinin hafızalardaki tazeliğini ve canlılığını koruması için de te’kîd edatları kullanılmıştır.

‘İn’ Edatı önemli görülen yerlerde te’kîd için veya kasemin cevabında, evet anlamında kullanılan bir edattır.⁴⁹ Veda Hutbesinde ‘İn’ te’kîd edatının kullanılış amacı söz konusu olan birinci anlamıdır. Peygamberimiz, faizin kaldırıldığını, ilk kaldırılan faizin de amcası Abbas’ın faizi olduğunu beyan ederken hükmün kesinliğini bildirmek amacıyla aşağıda görüldüğü üzere te’kîdli ifadeler kullanmıştır.

“إنَّ رِيا الجاهلية موضوع، ولكنَّ لكم رؤوس أموالكم، لا تظلمون ولا تظلمون، وإن أول رِيا أبدأ به رِيا عمى العباس بن عبد المطلب.”

“Cahiliye Dönemi’nin her çeşit faizi kaldırılmıştır. Lâkin anaparanız size aittir. Kaldırdığım ilk faiz ise (amcam) Abbas b. Abdulmuttalib’in faizidir.”

Kan davalarının kaldırıldığını ve kaldırılan ilk kan davasının kime ait olduğunu bildirirken de söz konusu te’kîd edatı kullanmıştır. Yine müminlerin canlarının ve mallarının dokunulmaz olduğunu, Cahiliye dönemi kan davalarının kaldırıldığını açıklarken de te’kîdli anlatım yolunu seçmiştir.

“إنَّ دماءكم وأموالكم حرام عليكم إلى أن تلقوا ربكم، وإن دماء الجاهلية موضوعة.”

“Muhakkak ki canlarınız ve mallarınız Allah’a kavuşuncaya kadar birbiriniz için haramdır. Cahiliye Dönemi’ndeki bütün kan davaları da tamamen kaldırılmıştır.”

Aile içerisinde karı-koca ilişkileri ve karşılıklı birbirleri üzerindeki haklarını beyan ederken yine te’kîdli anlatımı kullanmıştır.

“أَنْ لَّنسانكم عليكم حقاً، ولكم عليهنَّ حق”

“Şüphesiz sizin, kadınlarınız üzerinde haklarınız ve kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır.”

Dikkat edilirse bu kurallar İslâm toplumunun saadet ve selameti için hayati önemi haiz konularla ilgili olduğu kadar Araplar için de yeni bir kural vaz’ anlamına gelmektedir. O halde, bir konuyu anlatırken te’kîde başvurmak muktezayı hâlde tamamen uygundur ve belâğatin de bir gereğidir.⁵⁰

Yine bu hutbede, Cahiliye Dönemi’nin hutbelerinden farklı olarak hayali tasvirlerin yerini gerçek hayata ait kaide ve kurallar yer almaktadır. Hutbede sevaba karşı mükâfat, günaha karşı ceza örneklerinde görüldüğü gibi şart ve cevap cümlelerine yer verilmiştir. Edebî sanatlardan olan şart ve cevap üslûbu sunulmak istenen söylemlerin büyüklüğünü ve ehemmiyetini göstermektedir.

2.4.5. Tekrarların Yapılması

Tekrar, makamın gerektirdiği hallerde muhataba konunun önemini bildirmek veya meselenin ehemmiyetini kavratmak amacıyla yani te’kîd ve tenbîh için başvurulan belîğ bir üslûptur.⁵¹ Elbette, diğer unsurlar gibi sözdeki tekrarların da gerçekten belâğatin bir gereği olup olmadığını anlamak için “zevk-i selim” sahibi olmak gerekir. Veda Hutbesinde nida edatları yanında tekrarların da yer alması dinleyicilerin dikkatini hatibin sözleri üzerinde yoğunlaştırmak içindir. Mesela Hz. Peygamber, “Ey İnsanlar!” diyerek önce muhataplarının dikkatini celb etmiş daha sonra meramını te’kîdli bir şekilde tekrarlarla ifade etmiştir.

“كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا، في بلدكم هذا”

⁴⁸ Kur’an-ı Kerim, Enbiyâ 21/107.

⁴⁹ İbn Hişâm, es-Siretu’n-nebeviyye, 1/227-235.

⁵⁰ Reşid Falih Celil, Hutbetu’l-veda’ dirasetun belâğiyetun tahliliyye (Ummu’l-Kurâ Üniversitesi Resmi Sitesi, Doktora Tezi, tsz.).

⁵¹ Ulyevî, Riâyetü Hâli’l-Muhâtab fî ehâdisi’s-sahihayn-dirâse belâğiyetun tahliliyye, 536.

“Bu gününüz nasıl mukaddes bir gün ise, bu ayınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl kutsal ve saygın bir şehir ise...” derken, Müslüman’ın canlarının ve mallarının dokunulmazlığını vurucu, etkileyici ve nağmeli bir üslûpla adeta zihinlere nakşetmiştir. Bunun gibi,

“ألا هل بلغت” veya “اللهم اشهد”

“Tebliğ ettim mi?” veya “Şâhid yol Ya Rab!” cümlelerini tekrar ederken kulakları rahatsız etmek bir yana Peygamberimiz, bu sözlerle kalplere en etkili biçimde nüfuz etmektedir. Açıkladığı hususların haram oluşunu insan zihnine iyice yerleştirip pekiştirmek için mukaddes topraklara, aya ve güneşe işaret ederek defalarca vurgulamıştır. İşaret zamirlerinin tekrarı ise, işaret edilenin büyüklüğünün önemini izah etmek içindir. Dolayısıyla Hz. Peygamber bu hutbenin, kendisinin son hutbesi olduğuna işaret ederken insanların kendisini can kulağıyla dinleyip anlamalarını istemiştir. İslâm dinini ana hatlarıyla tebliğ ettiğini ashabına tekrarlatılarak Allah’ı şahit tutmuştur. Böylesi tekrarlarla soru cümlelerine ve dikkat çekici ifadelere sıkça yer vermiştir.

2.4.6. Haberin veya Haberin Müteallikinin Takdimi

İsim cümlesinde asıl olan müsnedun ileyh’in yani mübteda’nın takdimi, müsned’in yani haber’in te’hiridir. Bir kelimenin cümlede başta zikredilmesi ona verilen önemin göstergesidir.⁵² et-Taftazanî’ye göre, takdim ile şu faydalar gözetilmektedir:

1. Muhatabın konuyu iyice kavramasını ve ezberlemesini sağlamak,
2. Sevindirici veya endişe verici bir haberi verirken, konunun aciliyetine binaen haberi öne almak,
3. Haberi müsnedun ileyh’e hasır veya tahsis etmek için takdim yapılıdır.⁵³

Veda Hutbesinde hükümde muahhar olan ifadelerin takdimini görmekteyiz:

“إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، وَلَكِنْ لَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ”

“Canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle saygındır, lakin anaparanız size aittir.”

Birinci cümlede haberin mütealliki olan ‘عليكم’ ifadesi, Müslüman’ın can ve malının Müslüman’a haram olduğu hükmünü kuvvetlendirmenin yanı sıra müminlerin bu konudaki dikkat ve hassasiyetlerini artırması gerektiği yönünde de önemli bir vurgudur. Bu takdim şeklini birinci grupta değerlendirmek mümkündür. İkinci cümlede mahzûf haberin mütealliki olan ‘لكم’ ifadesinin ismin başına geçmesi, her türlü faizin haram olduğunun ve ilga edildiğinin kesin hükmünün dinleyicilerin zihninde uyanan, “Acaba faizle borç verdiğim paramın sermayesini almam da haram mı?” zımnî sorusuna, bu konudaki endişeleri izale eden ve rahatlatan dikkat çekici bir cevap niteliğindedir.⁵⁴

Veda Hutbesinde, yukarıda verdiğimiz örneklerin dışında da takdim-tehir örnekleri mevcuttur. Örneğin fiil cümlesinde geçen,

“وَلَا تَجُوزُ لَوَارِثٍ وَصِيَّةٌ”

“Varise vasiyet caiz değildir.” ifadesinde mef’ulün takaddümüyle oluşan ifade çok daha vurguludur ve hafızada kalması bakımından dikkat çekicidir.

2.4.7. Hazfın Yapılması

Hazf, muktezayı hâle uygun olarak cümlenin öğelerinden herhangi birinin veya kelamdan cümlenin, ona delalet eden bir karine nedeniyle, kelimenin silinmesiyle meydana gelen etkili ve veciz bir anlatım yöntemidir.⁵⁵ Hazfa başvuru yerinde meydana gelen etki, silinen sözün zikredilmesi durumu da oluşmaz. Aksi takdirde hazf, belîğ bir anlatım tarzından ziyade bir söz kusuru olarak değerlendirilir. Hazf yoluyla anlatımda “büyülü” ve zarif bir anlatım tarzı⁵⁶ olduğundan, muhatabın zihni ve duyguları tahrik edilerek sözün maksadı oldukça açık bir şekilde anlatılır. Ayrıca ‘abes sözden de sakınılmış olunur.⁵⁷

⁵² Abdulkahir Curcanî, *Delâilu'l-İcâz* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2007), 143; Taftazanî, *el-Mutavvel. Şerhu Telhisi Miftahi'l-Ulum*, 253.

⁵³ Taftazanî, *el-Mutavvel. Şerhu telhisi miftahi'l-ulum*, 253-272.

⁵⁴ Celil, *Hutbetu'l-veda' dirasetun belâğiyetun tahliliyye*.

⁵⁵ Ahmed Matlub, *Mu'cemu'l-mustalahâtu'l-belâğiyeh ve tatavvuriha* (Irak: Matbaatu'l-Mecma'i'l-İlmîyye, 1983), 1/349, 2/425.

⁵⁶ Curcanî, *Delâilu'l-İcâz*, 170.

⁵⁷ Taftazanî, *el-Mutavvel. Şerhu telhisi miftahi'l-ulum*, 306-308.

Veda Hutbesinde Peygamberimizin tekrar ettiği:

“ألا هل بلغت”

“*Tebliğ ettim mi?*” sözünde mef’ul zikredilmemiştir. Fakat bu sözde bir mef’ul yer alıyorsa, Peygamberimizin anlatmak istediği, tebliğ etmekle yükümlü olduğu bütün bir risâlet görevinin kapsadığı anlam daralacaktı. Oysa şu mahzuf haliyle anlatılmak istenen şey çok açık ve daha anlaşılardır. Bununla beraber peygamberimizin hiçbir hitabında olmadığı gibi burada da ‘abes ya da fazlalık sayılacak sözcükler yer almamış, muhataplar kendi içlerinde mahzuf mef’ulü mutlak düşünölmüş ve makama uygun olarak peygamberimizin sorusunu yanıtlanmıştır.⁵⁸

2.4.8. İktibasın Yapılması

Sözlük anlamı, herhangi bir şeyden bir parça almak anlamına gelen iktibasın ıstılah manası ise, yazılı bir metinde açıkça beyan etmeksizin âyetten, hadisten veya başkasına ait bir sözden yararlanmak ve onunla sözünü güzelleştirmektir.⁵⁹ İktibas denince akla ilk gelen şey âyetin tamamını ya da bir kısmını almaktır. Hz. Peygamber konuşmalarında bu türden iktibas sıkça kullanmıştır. Örneğin bu hutbede Peygamberimiz, âyet olduğunu beyan etmeksizin Tevbe Suresinin 36. ve 37. âyetlerine yer vermiştir.

Sonuç

Veda Hutbesi, İslam tarihinin en çok tanınan ve Müslömanları en çok etkileyen dini metinlerinden biridir. Hz. Peygamber, hac farızasını yerine getirdiği zaman binlerce Müslömanın bulunduğu Arafat bölgesinde bu hutbeyi îrâd etmiştir. Veda Hutbesi metni üzerinde hitabet tekniği açısından yaptığımız analizler neticesinde şu sonuçları elde ettik.

Müslömanlar, Veda Hutbesi kavramını hicri üçüncü asra kadar kullanmamışlar, bunun yerine Veda Haccı kavramını kullanmışlardır. Hicri üçüncü asırdan itibaren el-Câhız’ın *el-Beyân ve’t-Tebyîn* gibi bazı kaynaklarda Veda Hutbesi kavramının sık olmasa da kullanılmaya başlanıldığını ve yirminci yüzyılın başından itibaren de insan hakları ve demokrasi gibi kavramlardan yola çıkılarak yaygın olarak kullanılmaya başlanılmıştır.

Bugün kaynaklarda bulunan ve Veda Hutbesi olarak bilinen hutbe metni, Hz. Peygamber tarafından tek bir anda ve tek bir mekânda îrâd edilmemiştir. Bunun yerine, Hz. Peygamberin farklı zamanlarda îrâd ettiği hutbe metinleri, daha sonra bir araya getirilerek bugünkü metin oluşturulmuştur.

Söz konusu hutbe, Peygamberimizin vefatından kısa bir süre önce okunmuş olması hasebiyle adeta Hz. Peygamberin vasiyeti niteliğini taşımaktadır. Hutbede gerek akait gerek ibadet ve gerekse muamelat ile alakalı konular açık ve anlaşılır cümlelerle ve net bir ifade tarzıyla dile getirilmiştir.

Hz. Peygamberin, Veda Hutbesinde hitap ettiği kitlenin Müslömanlardan oluşmasına rağmen mesajını iletmek için “Ey Mü’minler” yerine ısrarla “Ey İnsanlar” diye seslenmiştir. Bu durum, O’nun mesajlarının hedef kitesinin tüm insanlık âlemi olduğunu göstermektedir.

Veda Hutbesi, binlerce insanın hazır bulunduğu bir ortamda îrâd edilmesi hasebiyle en çok rivayet edilen hadisler arasındaki yerini almıştır.

Hz. Muhammed’in (s.a.s.) iyi bir hatip olduğu, hitabeti esnasında söylediklerine başta kendisinin inanması, kılık-kıyafetinin düzgün olması, ses tonunu, jest ve mimiklerini iyi kullanması, konuşmalarında bazı kelime ve kavramları tekrarlaması, bazı sorular sorması, te’kîd ve nida edatlarını kullanması, Kur’ân-ı Kerimden iktibas yapması, hutbeye güzel ifadelerle başlaması ve güzel sözlerle bitirmesinden anlaşılmaktadır.

⁵⁸ Celil, *Hutbetu'l-veda' dirasetun belağiyetun tahliliyye*. (Ummu'l-Kurâ Üniversitesi Resmi Sitesi, Doktora Tezi, tsz.).

⁵⁹ Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cemu'l-mustalahâtu'l-belâğiyeh ve ve'l-muarrebe* (Kahire: Serkîs Matbaası, 1928), 1/270.

Beyanname

- 1. Yazar/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça

- Akverdi, Hamdi. *Hitabet Sanatı Teknik ve Psikolojisi*. Ankara: Ulus Basım Evi, 1. Basım, 1937.
- Aristo. *Hitâbe*. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1979.
- Asım, Efendi. *Kâmûs'ul-Muhît Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2013.
- Burckhardt, Jacob. *İtalya'da Rönesans Kültürü*. İstanbul: Okyanus Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Bustani, Butros b. Bolus. *Dairetu'l-Me'arif*. 11 Cilt. Beyrut, 1. Basım, 1887.
- Câhîz, Yûsuf İlyân Serkis. *el-beyan ve't-tebyîn*. 7 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1998.
- Carlo, Nalino. *Târîhu'l-'adâbi'l-'arabiyye mine'l-câhiliyye hettâ 'asri benî 'umeyye*. Kahire: Daru'l-Me'arif, 3. Basım, tsz.
- Celil, Reşid Falih. *Hutbetu'l-veda' dirasetun belâğiyetun tahliliyye*. Ummu'l-Kurâ Üniversitesi Resmi Sitesi, Doktora, tsz. <http://uqu.edu.sa/page/ar/87886>.
- Curcanî, Abdulkahir. *Delâilu'l-'icâz*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2007.
- Dale, Carnegie. *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 4. Basım, 2010.
- Dawson, Christopher. *Batının Oluşumu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Dündar, Mahmut. "Dini İletişimde Ahlakilik", *Din, Düşünce ve Ahlak II*, ed. Bayram Kanarya vd. (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2022), 236-237.
- Dündar, Mahmut. *Sosyal Sorunlara Alternatif Yaklaşımlar İslamî Eğitim Modeli* (Van: Lorya Yayınları, 2020), 14-15.
- İbn Abdi, Rabbîhi. *el-İkdu'l-ferîd*. Beyrut: nşr. Abdulmecîd et- Terhîni, 1. Basım, 1983.
- İbn Ebi'l-İsba', el-Mısrî. *Bedi'u'l-kur'an*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu Nahda, 1. Basım, 1985.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Tanta: Dâru's-Sahabe li't-Turas, 1. Basım, 1995.
- İbn Hişâm, el-Ensârî. *Muğnu'l-lebib 'an kutubi'l-eârib*. 2 Cilt. Kuveyt: et-Turasu'l-Alî, 1. Basım, 2000.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî. *Uyûnu'l-ahbâr*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l Mısrîyye, 1. Basım, 1996.
- İbn Manzûr, Celaluddin Muhammed b. Mukerremu'l-Ensârî. *Lisanu'l-arab*. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Me'arif, 1. Basım, 1890.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 7. Basım, 1988.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal. *Sözlü-Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1. Basım, 1995.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. *Peygamber Efendimizin Hitabeti*. İstanbul: Er-Tu Matbaası, 1. Basım, 1980.
- Koçer, Hasan Ali. *Eğitim Tarihi İlk Çağ - I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 1980.
- Kur'an-ı Kerim. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhâr b. Tâhir Mutahhâr. *el-Bed' ve't-târih*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1971.
- Matlub, Ahmed. *Mu'cemu'l-mustalahâtu'l-belâğîye ve tatavvuriha*. 2 Cilt. Irak: Matbaatu'l-Mecmai'l-İlmîyye, 1. Basım, 1983.
- Michel, Meyer. *Retorik*. Ankara: Dost Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Muallimoğlu, Nejat. *Bütün Yönleriyle Hitabet -Konuşma Sanatı*. İstanbul: Avciol Basım Yayın, 8. Basım, 2011.
- Muhammed, Hamidullah. *İslam Peygamberi*. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 5. Basım, 1993.
- Muhammed, Hamidullah. *Mecmuatu'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevî ve'l-hilafeti'r-raşide*. Beyrut: Dâru'n-Nefais, 1. Basım, 1987.
- Orhan, Fidan. *İlk Dönem Hadis Ve İslam Tarihi Kaynaklarında Veda Hutbeleriyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora, 2018.
- Öymen, Hıfızrahman Raşit. *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi-I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1. Basım, 1969.
- Özbalıkcı, M. Reşit. *Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet*. İzmir: Akademi Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Safvet, Ahmet Zeki. *Cemheretu hutabi'l-arab*. Beyrut: Mektebetul Alemiyye, 1. Basım, 1933.
- Sayar, Süleyman. "Makdisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

- Serkîs, Yûsuf İlyân. *Mu'cemu'l-mustalahâtu'l-belâğîye ve ve'l-muarrebe*. 2 Cilt. Kahire: Serkîs Matbaası, 1928.
- Soysaldı, Mehmet. *Dini Hitabet*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2. Basım, 2005.
- Sönmez, Nesim. *Karşılaştırmalı Hitabet Cahiliye Dönemi ile Sadru'l-İslâm Dönemi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Şehavî, Mecdi Muhammed. *Hutebû'r-resul*. Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, 1. Basım, tsz.
- Şemsettin, Sami. *Kâmûsi Türkî*. İstanbul: Alfa Yayın Evi, 1. Basım, 1998.
- Şeşen, Ramazan. *“Câhîz”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şevki, Dayf. *el-Fenn ve mezâhibuhu fi'n-nesri'l-arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 13. Basım, 1960.
- Taftazanî, Sa'du'd-Din Mes'ud b. Ömer, el-Mutavvel. *el-Mutavvel. Şerhu Telhisi Miftahi'l-Ulum*. Beyrut: : Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2007.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II, Kompozisyon Tashih ve Müracaat El Kitabı*. İstanbul: Çetin Ofset, 1. Basım, 1985.
- Türk Ansiklopedisi. 'Hitabet'. 9. Ankara: Milli Eğitim Basım Evi, 1980.
- Ulyevî, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed. *Riâyetü hâli'l-muhâtab fi ehâdisi's-sahihayn-dirâse belâğîyye tahlîliyye*. Riyad: Câmiatu'l-İmâm b. Muhammed b. Suû'd el-İslâmiyye Kulliyetu'l-Lugati'l-'Arabiyye, Doktora, 1428.
- Uzun, Mustafa. *“Türk Hitabet Tarihine Genel Bir Bakış”*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi” 19 (2000), 146-147.
- Ünsel, M. Ziya. *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*. İstanbul: Muallim Fuat Gücüyener Yayınları, 1. Basım, 1950.
- Yüzendağ, Ahmet. *Hitabet Dersleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 1964.

Ek: Analizi Yapılan Veda Hutbesini Metni ve Tercümesi

"الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره وننتوب إليه، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله. أوصيكم عباد الله بتقوى الله، وأحذركم على طاعته، وأستفتح بالذي هو خير.⁶⁰

أما بعد: أيها الناس! اسمعوا مني أيتها لكم، فإنني لا أدري لعلي لا ألقاكم بعد عامي هذا، في موقفي هذا، أيها الناس: إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم إلى أن تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا، في بلدكم هذا، ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد!

أيها الناس: فمن كانت عنده أمانة فليؤدها إلى من ائتمن عليها، إن ربا الجاهلية موضوع، ولكنكم لكم رؤوس أموالكم، لا تظلمون ولا تظلمون، وإن أول ربا أبداً به ربا عمى العباس بن عبد المطلب، وإن دماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم نبدأ به دم عامر بن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب، وإن مآثر الجاهلية موضوعة، غير السدانة والسقاية، والعمد قود، وشبه العمد ما قُتل بالعصا والحجر وفيه مائة بعير، فمن زاد فهو من أهل الجاهلية.

أيها الناس: إن الشيطان قد ييس أن يعبد في أرضكم هذه، ولكنه قد رضي أن يطاع فيما سوي ذلك مما تحقرون من أعمالكم.

أيها الناس: إنما النسع زيادة في الكفر يضل به الذين كفروا يحلون عماما ويحرمونه عماما ليواطأوا عدة ما حرم الله وإن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض، وإن عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا في كتاب الله، يوم خلق السموات والأرض، منها أربعة حرم ثلاثة متواليات وواحد فرد: ذو القعدة، وذو الحجة، والمحرم، ورجب الذي بين جمادى وشعبان، ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد!

أيها الناس: أن لنسأتكم عليكم حقاً، ولكم عليهن حق، لكم عليهن ألا يوطئن فرشكم غيركم، ولا يدخلن أحداً تكروهن بيوتكم إلا بإذنكم، ولا يأتين بفاحشة، فإن فعلن فإن الله قد أذن لكم أن تعضلوهن وتهجروهن في المضاجع وتضربوهن ضرباً غير مبرح، فإن انتهين وأطعنكم فعليكم رزقهن وكسوتهن بالمعروف، وإنما النساء عندكم عوان لا يملكن لأنفسهن شيئاً، أخذتموهن بأمانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمة الله، فاتقوا الله في النساء، واستوصوا بهن خيراً، ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد!

أيها الناس، إنما المؤمنون إخوة، ولا يحل لامرئٍ مال أخيه إلا عن طيب نفس منه، ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد! فلا ترجفن بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض، فإنني قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لم تضلوا بعده، كتاب الله، ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد!

أيها الناس: إن ربكم واحد، وإن أبابكم واحد، كلكم لأدم، وآدم من تراب، أكرمكم عند الله اتقاكم، وليس لعربي على عجمي فضل إلا بالتقوى، ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد! قالوا نعم. قال: فليبلغ الشاهد الغائب.

⁶⁰ Câhîz, *el-Beyan ve't-tebyîn*, 2/31; Hamidullah Muhammed, *Mecmuatu'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevî ve'l-hilafeti'r-raşide* (Beyrut: Dâru'n-Nefais, 1987), 360; Mecdi Muhammed Şehavî, *Hutebû'r-resul* (Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, tsz), 144.

أيهما الناس إن الله قد قسم لكل وارث نصيبه من الميراث، ولا تجوز لوارث وصية، ولا تجوز وصية في أكثر من الثلث، والولد للفرش، وللعاهر الحجر، من ادعى إلى غير أبيه، أو تولى غير مواليه، فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين. لا يقبل منه صرف ولا عدل، والسلام عليكم ورحمة الله⁶¹

“Hamd, Allah’a mahsustur. O’na hamd eder, O’ndan bağışlanmak diler ve O’na tövbe ederiz. Nefislerimizin ve kötü amellerimizin şerlerinden Allah’a sığınırız. Allah’ın doğru yola ilettiğini saptırarak, saptırdığını da doğru yola iletecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur. O, birdir. O’nun eşi, ortağı yoktur. Ve yine şehadet ederim ki, Muhammed(a.s.) O’nun kulu ve resûludur.

Ey Allah’ın Kulları! Size, Allah’tan korkmanızı ve O’na itaat etmenizi tavsiye ederim. Hayırlı olan ile söze başlamak isterim.

Bundan sonra, Ey İnsanlar! Sözümü dikkatle dinleyiniz; sizlere açıklamalarda bulunacağım. Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşamayacağım.

Ey İnsanlar! Bu gününüz nasıl mukaddes birgün ise, bu ayınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl kutsal ve saygın bir şehir ise, Rabbinize kavuşana dek, canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle saygındır (her tür tecavüzden korunması gerekir). Dikkat ediniz! Tebliğ ettim mi? Şahid ol Ya Râb!

Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine iade etsin. Cahiliye dönemi’nin her çeşit faizi kaldırılmıştır. Lakin anaparanız size aittir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Kaldırdığım ilk faiz ise (amcam) Abbas b. ‘Abdilmuttalib’in faizidir. Cahiliye Devrinde güdülen bütün kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası da (amcam oğlu) Rabîa’nın oğlu Amir b. Hars b. ‘Abdilmuttalib’in kan davasıdır. Ka’be’ye hizmet etmek ve hacılara su dağıtmak dışında, cahiliyle döneminden kalma bütün adetler kaldırılmıştır. Kasten adam öldürmenin cezası kısastır. Kasta benzer biçimde; taş ve sopayla adam öldüren ise 100 deve diyet vermelidir. Bundan fazlasını talep eden cahiliyle ehliindedir.

Ey İnsanlar! Şeytan, bu topraklarınızda, kendisine tapılacağından umudunu yitirmiş durumdadır. Ancak bunun dışında, önemsemediğiniz birtakım amellerinizde ona uymanıza razı olmuştur. Dininizi muhafaza etmek için bunlardan da sakınınız.

Ey İnsanlar! Haram ayları diğerleri ile değiştirmek küfürde ileri gitmektir. Bununla kâfirler büsbütün sapıklığa düşerler. Allah’ın haram kıldığı ayların sayısını denkleştirmek için, erteledikleri o ayı bir yıl helal, bir yıl haram sayarlardı. Zaman, göklerin ve yerin yaratıldığı günkü gibi dönmektedir. Gerçek şu ki, Allah katında (kamerî) ayların sayısı, Allah indine, gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah’ın kitabında 12 ay olarak belirlenmiştir. Bunların dördü haram aylardır: üçü peş peşe gelir ki Zilka’de, Zilhicce ve Muharrem’dir; birisi ise Cemaziyelevvel ve Şa’ban’ın arasında yer alan Recep’tir. Tebliğ ettim mi? Şahid ol Ya Rab!

Ey İnsanlar! Sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız olduğu gibi, onların da sizin üzerinizde hakları vardır: Sizin onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı bir başkasına çiğnetmemeleri, izniniz olmadan yuvanıza hoşlanmadığınız birisini almamaları ve bir ahlaksızlıkta bulunmamalarıdır. Böyle bir şey yaptıkları takdirde, Allah size, onlara öğüt verme, yataklarını ayırma ve onlara hafifçe dövme izni vermiştir. Böyle bir şey yapmadıkları sürece, onların da sizin üzerinizdeki hakları, güzel bir biçimde nafakalarını ve giyimlerini temin etmenizdir. Onlar sizin nazik yaratılışlı yardımcılarınızdır. Siz onları Allah’ın birer emaneti olarak aldınız ve yine Allah adına onların ırz ve namuslarını helâl edindiniz. Kadınlar hakkında Allah’tan korkun (onların haklarını gözetin) ve onlara hayrı tavsiye edin. Tebliğ ettim mi? Şahid ol Ya Rab!

Ey İnsanlar! Müminler kardeşler; hiçbir kimseye (mümin) kardeşinin malı, rızası olmadan helal olmaz. Tebliğ ettim mi? Şahid ol Ya Rab!

Sakın benden sonra eski günlere dönüp de birbirinizin boynunu vurmayın. Size bir emanet bırakıyorum. Ona sınımsız sarıldığınız sürece asla sapıtmazsınız: O emanet Allah’ın Kitabı Kur’ân’dır. Tebliğ ettim mi? Şahid ol Ya Rab!

⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-nebeviyye*, 2/603-604; Câhîz, *el-beyan ve’t-tebyîn*, 2/38; Rabbihi İbn Abdi, *el-İkdu’l-ferîd* (Beyrut: nşr. Abdulmecîd et- Terhîni, 1983), 4/58; Ahmet Zeki Safvet, *Cemheretu hutabi’l-arab* (Beyrut: Mektebetul Alemiyye, 1933), 1/155-158; Dayf Şevki, *el-Fenn ve mezâhibuhu fi’n-nesri’l-arab* (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1960), 53.

Ey İnsanlar! Rabb'iniz birdir, babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır. Allah katında en değerli olanınız, O'na saygıda en üstün olanınızdır. Arap'ın Arap olmayana, Allah'a göstereceği saygı dışında, hiçbir üstünlüğü yoktur. Tebliğ ettim mi? Şahid ol Ya Rab!

Unutmayın burada olanlar, olmayanlara da bunları iletin.

Ey İnsanlar! Allah, her hak sahibine mirastaki payını (Kur'ân'da) vermiştir. Onun için vârise 1/3'ten fazla vasiyet hakkı yoktur. Çocuk kimin döşğinde doğmuşsa ona aittir. Zina eden taşlanarak öldürülmelidir. Kim babasından başkasının oğlu olduğunu iddia eder, efendisinden başkasına intisaba kalkarsa; Allah'ın, meleklerin ve bütün lanet edenlerin laneti onun üzerine olsun. Allah böyle kimselerin ne farz, ne de nafîle ibadetlerini kabul eder. Allah'ın selamı ve bereketi üzerinize olsun."